

Використані джерела

1. Тимошенко М.О. Міжнародні гуманітарні стратегії в сучасній Україні як системний культуротворчий феномен: автореф. дис. канд. культурології / М.О. Тимошенко / 26.00.01: теорія та історія культури. – К.: НАКККІМ, 2012. – 17 с.
2. Яковлев О.В. Культурологічна регіоніка в дослідженнях кафедри теоретичної, прикладної культурології і музикознавства НАКККІМ / О.В. Яковлев // Діяльність продюсера в культурно-мистецькому просторі XXI століття. – К., 2011. – С. 7-9.
3. Шульгіна В.Д. Міжкультурний діалог у теорії та історії культури (за матеріалами діяльності кафедри теорії, історії культури і музикознавства) / В.Д. Шульгіна // Трансформація освіти і культура: традиції та сучасність. – Одеса – Київ – Варшава, 2012. – С. 3–5.
4. Діалог культур: Україна – Греція : Мат. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, вересень 2010 р.). – К.: НАКККІМ, 2010.
5. Діалог культур: Україна – Греція: Мат. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, вересень 2011 р.). – К.: НАКККІМ, 2011.
6. Діалог культур: Україна – Греція: Мат. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, вересень 2012 р.). – К. – Одеса – Афіни – Патри, 2012.
7. Ettikoivvwiako evnuerwtiko evtutto. – 28. – 2012. – 140 p.

УДК 902.035(477.75)"633":338.48

Любов Олександрівна Чухрай
кандидат культурології, викладач
Київського національного університету
культури і мистецтв

МЕЗОЛІТИЧНІ ПАМ'ЯТКИ ГІРСЬКОГО КРИМУ ТА РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

Стаття присвячена музеєфікації печерних пам'яток гірського Криму доби мезоліту. Розглядаються можливості створення спеціальних екскурсійних маршрутів археологічними пам'ятками.

Ключові слова: Крим, мезоліт, пам'ятка археології, стоянка, печера, культурний шар, музеєфікація.

The article is dedicated to the upland Crimea cave monuments museumfication of the Mesolithic Age. The possibility of the specific tourist tour organization of the archeological monuments is considered.

Keywords: Crimea, Mesolithic, archeological monument, man site, cave, cultural sphere, museumfication.

Величезна культурна спадщина Криму давно використовується для екскурсійного обслуговування вітчизняних і закордонних туристів. Печерні міста середньовіччя, антична спадщина, пам'ятки пізніх скіфів є об'єктом показу сотням тисяч різноманітних екскурсантів. Серед музеєфікованих пам'яток фортеця Судака і Херсонес, Керч та Неаполь скіфський, Чуфут-Кале і Мангуп. Музеєфіковані і деякі більш ранні пам'ятки. Проте їх кількість явно не відповідає тій ролі, яку вони можуть виконувати в туристичній галузі Криму. Серед них музеєфікована лише така видатна пам'ятка, як Кіік-Коба [2]. Але цього вкрай недостатньо. Таких музеєфікованих пам'яток могло б бути набагато більше. О.М.Титова та Д.В.Кепін наводять низку Кримських печерних пам'яток, які, на їх думку, підлягають музеєфікації (Ак-Кая, Чокурча, Вовчий грот, Таш-Аір, Заміль-Коба, Сюрень 1, Сюрень 2, Шан-Коба) [9, 61].

Основні палеолітичні та мезолітичні пам'ятки Гірського Криму розташовані на схилах глибоких каньйонів і представляють собою переважно неглибокі навіси, які розташовані досить високо над рівнем долини. Значна їх кількість знаходиться вздовж шляхів сполучення. Саме на такі пам'ятки треба звертати увагу з приводу їх подальшої музеєфікації і використання у туризмі. Виявлення таких пам'яток є вельми актуальним.

Питання музеєфікації кримських печерних пам'яток спеціально практично не розроблялося. Є тільки згадки про необхідність музеєфікації окремих пам'яток у спільній статті О.М.Титової та Д.В.Кепіна [9].

Метою статті є обґрунтування доцільності музеєфікації археологічних пам'яток мезолітичної доби, які можуть бути задіяні у туристичній галузі Криму. Це сприятиме більш повному використанню культурного потенціалу Кримського півострова.

Вибираючи об'єкти для музеєфікації серед пам'яток Гірського Криму, треба керуватися не тільки історичною цінністю пам'ятки, а й доцільністю їх об'єднання в єдиний екскурсійний маршрут. Не варто розробляти екскурсійний маршрут заради однієї пам'ятки у глибокому та складному для відвідування каньйоні. Якщо в одному каньйоні знаходяться декілька пам'яток, є сенс музеєфікувати їх всіх разом або поетапно. Такі маршрути будуть доцільні вздовж р. Бельбек, де знаходяться численні

палеолітичні та мезолітичні пам'ятки, річки Салгир із допливами та річки Чорної, або вздовж автомобільних шляхів, які часто прокладені у каньйонах. В останньому випадку на високих стінах Чорноріченського каньйону знаходяться три видатних пам'ятки, розкопані в 20-30-х роках ХХ ст. Йдеться про Шан-Кобу [3; 4], Мурзак-Кобу та Фатьма-Кобу. Вже попередня публікація матеріалів цих стоянок викликала широкий розголос. Повна публікація матеріалів була здійснена лише в 1994 р. [2]. Доцільність їх включення до екскурсійних маршрутів обумовлена їх унікальністю і близькістю до м. Севастополя, розташування вздовж автомагістралі.

Навіс Шан-Коба знаходиться у південно-західному Криму в середній частині балки Кубалар-Дере (печерна балка), який утворений струмком Кубалар-Су, що входить до гідрографічної системи Байдарської долини [4; 6]. Навіс має вигляд довгої щілини, ледь нахиленої за ухилом вапнякового пласту на схід. Навіс відкривається на південний схід. Перепад висот над струмком від долівки навісу складає приблизно 6 м. Довжина навісу – 25 м, найбільша глибина по горизонту – 6 м, найбільша висота 2,7 м. В процесі розкопок виявлені ями від вогнищ з кам'яними викладками, первинні нуклеуси та скреблоподібні знаряддя, численний кістяний інвентар. Дослідники знайшли житлові майданчики та залишки житла з каменю.

Шан-Коба була відкрита в 1927 р. і досліджувалася Г.О.Бонч-Осмоловським та С.М.Бібіковим [2; 4]. Стоянка повністю розкопана. Відкрито 6 культурних шарів. Отже, цінність становить саме місце, де були виявлені знахідки. Доцільно робити відтворення тих об'єктів, що були знайдені на стоянці. Ґрунти, на яких знайдені залишки людської діяльності, в основному складалися з глини та вапнякового щебеню. Це дозволяє провадити повну музеєфікацію пам'ятки. Враховуючи гірський пейзаж, краще не створювати якісь будівлі, навіть з прозорих пластикових матеріалів над стоянкою. Всі вони будуть випадати з живописних урвищ, які оточують долину струмка. Єдине архітектурне рішення, яке б задовольняло вимозі збереження неповторного рельєфу місцевості – це вертикальна чи похила скляна або пластикова стіна, яка захищала б від негативного впливу сам навіс. Дослідники стоянки реконструюють кам'яний заслін від вітру, а, може й окреме житло, яке може бути реконструйоване разом з вогнищем з шару № 6. Археозоологічні дослідження дозволяють відтворити фауну, тварин на яких полювали Шанкобинські мисливці. Стоянка Шан-Коба дала назву цілій мезолітичній культурі гірського Криму [6; 7].

Шан-Коба. Загальний вигляд

Навіс Фатьма-Коба. Пам'ятка була виявлена в 1927 р. С.А.Трусовою. Так само, як і Шан-Коба, Фатьма-Коба розташована на скелястому борті балки Кубалар-Дере всього на відстані 300 м від Шан-Коби нижче за течією струмка [2; 3; 4]. Перепад висот між навісом та струмком складає приблизно 20 м. Навіс відкривається на південний схід і добре освітлюється сонцем. Довжина навісу складає 25 м, ширина трохи більше 5 м, висота склепіння сягає 8 м. Ґрунти, у яких залягали культурні залишки, в основному мали щебнистий характер. Так само, як і в попередньому випадку, у гроті знайдено та реконструйовано кам'яне житло, біля якого концентруються основні знахідки. Саме воно має стати головним експонатом музеєфікованої стоянки. Як і інші пам'ятки подібного типу, навіс має бути закритий вертикальною стіною зі скла чи пластика. Ця прозора стіна має бути трохи утоплена під скелю, для того, щоб не псувати краєвид. Основою експозиції на музеєфікованому поселенні буде майстерня з виготовлення знарядь та поховання чоловіка [2, 77]. Щоб не повторювати експозицію попередньої

печери, можливо, є сенс зробити муляжі людей, які ховають свого родича. Ця реконструкція додала б атрактивності цій пам'ятці. Й.Августою та З.Буріаном була створена спеціальна кольорова реконструкція поховання в печері Фатьма–Коба [1]. Внаслідок того, що Фатьма–Коба і Шан–Коба знаходяться майже поруч одна з одною, вони можуть мати об'єднані допоміжні приміщення та адміністрацію.

Фатьма-Коба. Загальний вигляд

Мурзак-Коба. Загальний вигляд

Наступною пам'яткою по цьому маршруту є Мурзак–Коба. Грот Мурзак–Коба був виявлений в 1936 році розвідувальним загonom Кримської палеолітичної експедиції [2; 4]. Він розташований на лівому березі р. Чорної на висоті 36 м від рівня ріки біля входу в ущелину Боклу–Дере. Ця ущелина є продовженням каньйону, що бере початок на західній околиці Байдарської долини, та закінчується

поблизу с. Чоргунь. Ріка Чорна дуже мальовнича. Вона, розтинаючи гору Айтодор та Каракуш–Кая, робить крутий поворот та прямує до теснини Боклу–Дере, маючи ліворуч гору Ісар, на східному схилі якої знаходиться грот Мурзак–Коба. Схили Боклу–Дере круті, в нижній частині вкриті чагарником. Вище нависають скелясті оголення. Грот відкривається на схід. Він практично сухий з майже рівною долівкою.

Стоянка була розкопана повністю, а тому у самому гроті можуть бути проведені будь-які відновлювані роботи. Ґрунти, як і на інших стоянках Криму, в Мурзак–Кобі щербисті з включеннями глини чи суглинку. Основним об'єктом для експозиції у гроті має стати парне поховання, розкопане в Мурзак–Кобі в 1936 р. Тому їх музеєфікація є доцільною. Як і в попередніх випадках сам грот має бути закритий скляною чи пластовою стіною. Названі пам'ятки можуть бути включені до показу під час кільцевих екскурсій з м. Севастополя по Великому каньйону, до печерних міст Мангуп–Кале та Ескі-Кермен, Бахчисараю тощо.

Однією з основних проблем музеєфікації названих пам'яток є їх охорона. Створювати її для кожної пам'ятки не рентабельно і технічно важко. Можливо, проблема збереження експозиції можна було б вирішити шляхом організації комплексного історико-культурного та природничого заповідника, куди б увійшли описані пам'ятки, або як філії вже існуючих заповідників. Це стало б гарним запобіжником руйнації історичних ландшафтів та археологічних пам'яток та заснованої на їх основі експозиції. Спочатку таких ділянок може бути невелика кількість, навіть одна. Згодом, коли буде відпрацьована ця форма збереження пам'ятки, їх чисельність може поступово зростати в залежності від фінансування.

Крім описаних пам'яток, в долині р. Чорної виявлені ще Каракуш–Кая, Кара–Коба, Грот Водоспадний, Юсу–Коба [8]. Всі ці пам'ятки можуть входити до туристичного маршруту по музеєфікованих пам'ятках Чорної долини. Згодом всі ці пам'ятки можуть бути введені в один музейно-туристичний комплекс.

Подібним чином слід реконструювати та музеєфікувати й інші пам'ятки археології гірського Криму [8]. Наприклад, велике атрактивне значення має навіс Заміль–Коба. При прокладанні подібних маршрутів слід брати за основу гірську річку як основу маршруту, прокладати вздовж русла дороги (стежину) і від неї відгалуження до музеєфікованих пам'яток.

Проаналізовані стоянки можуть стати першими музеєфікованими пам'ятками у комплексній музеєфікації кримських гірських пам'яток давньої культури. Запропонований принцип може бути використаний і для інших пам'яток, таких як Каракуш–Кая, Сюрень, Старосілля та ін.

Стоянки Сюрень I, II, III та стоянка у навісі Заміль–Коба знаходяться у безпосередній близькості від описаних вище пам'яток у долині р. Бельбек. Ці пам'ятки залишені населенням, яке відноситься до господарсько-культурного типу гірських мисливців на різновид північного оленя.

Бажано було б створити мережу готелів та кемпінгів, які сприяли б зручності відвідування значених пам'яток. Подібні маршрути можуть бути використані у освітньому, науковому та рекреаційному туризмі. Підвищенню зацікавленості туристів щодо печерних пам'яток сприяв би випуск рекламних буклетів, або путівників. Для приваблення екскурсантів необхідно опублікувати популярний посібник з описом найяскравіших первісних пам'яток Криму та їх історичного значення.

Подібні програми розвитку музейної мережі мають бути профінансовані державою.

Проаналізовані стоянки можуть стати першими музеєфікованими пам'ятками у комплексній музеєфікації Кримських гірських археологічних пам'яток.

Використані джерела

1. Августа Й. По путям развития жизни / Й.Августа, З.Буриан. – Прага, Артия, 1963. – 1463 с.
2. Бибилов С. Н. Финальный палеолит и мезолит Горного Крыма / С. Н. Бибилов, В. Н. Станко, В. Ю. Коен. – Одесса: Весть, 1994. – 238 с.
3. Бибилов С. Н. Раскопки в навесе Фатьма-Коба в 1956 г. / С. Н. Бибилов // КСИА АН УССР. – 1959. – Вып. 8. – С. 114–121.
4. Бонч-Осмоловский Г. А. Итоги изучения Крымского палеолита / Г. А. Бонч-Осмоловский // ТМКАПИЧЕ. – 1934. – Вып. 5. – Ленинград–Москва–Новосибирск. – С.114–173.
5. Векилова Е. А. Мезолитическая стоянка Сюрень II (раскопки 1954–1955 гг.) / Е. А. Векилова // КСИА АН УССР. – 1957. – Вып.7. – С. 7– 8.
6. Векилова Е. А. Каменный век Крыма. Некоторые итоги и проблемы / Е. А. Векилова // МИА. – 1971. – № 173. – С. 117–161.
7. Заліззяк Л. Л. Свідерські мисливці Гірського Криму / Л. Л. Заліззяк, О. О. Яневич // Археологія. – 1987. – Вип. 60. – С. 6–17.
8. Коен В. Ю. О социальной функции территорий охотников-собирателей (материалы к дискуссии) / В. Ю. Коен // Археологический альманах. – 1995. – № 4. – С. 125–131.
9. Титова О. М. Принципи організації "археопарків" / О. М. Титова, Д. В. Кепін // Вісник Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. – 2000. – Вип. 1. – С. 55–62.